

Goethe és Napoleon.

A legújabb kornak két nagy óriása, legnagyobb lángelméje — vajjon hogyan tekintett egymásra, miként gondolkozott egymás felől? Ha egy fényes csillagot magában is ámulva nézünk, nem sokszorososan növekszik-e ámulatunk, ha egy másik, éppoly ragyogó, habár kissé más színben játszó csillag támad elő, közeledik feléje s találkozik vele, — vajjon mily fényt vetnek egymásra, mily hatással vannak egymás pályájára? Ha a weimari költő-fejedelemnek, az emberi szívek nagy ismerőjének, az emberi tudás majd minden mezejét bejárt kutatónak, a mély gondolkozónak minden szava, minden nyilatkozata, emberekről s dolgokról való ítélete a legnagyobb érdeklődésre tarthat számot: nem kétszeres érdekekkel kell-e várunk, ha kora, sőt az egész újkor legnagyobb hadvezérével, legmerészebb felforgatójával, tüneményes pályájú dietatorával találkozik, — hogy mily állást foglal el vele szemben, mint vélekedik, nyilatkozik róla? Fölismeri-e, méltatja-e benne a nagy szellemet? Sőt talán neki az is sikerül, a mire mi hasztalan törekszünk: a lángész alkotó műhelyének homályába bevilágítani! vagy ha nem, legalább új oldalról tekintti, új nézőpontokból világítja meg szellemének alkatát! S más oldalról: a csaták nagy tervezője, művészi vezetője, a nyers katona, az erőszakos politikus, a kegyetlen, szívtelen korz, ki az embereket csak eszközöknek tekintette s éppen azért kiméletlenül bánt velök s mihelyt nem volt rájuk szüksége, eldobta, eltiporta őket, kinek csak a kézzelfogható valóság iránt volt érzéke s a szív érzelmeit, hajlamait megvetette, — vajjon ő fölismerte-e a kisedd szász-weimari hercegség miniszterében kora legnagyobb költőjét, legegységesebb szellemű íróját? s mint viselkedett vele szemben? becsülte-e benne a költőt, a géniuszt, vagy éreztette vele is a *Vae victis* elvet?

Az eddigi Goethe-életrajzok e kérdés fölött röviden átsiklottak, legfőlebb a Goethe és Napoleon erfurti találkozását említették meg.

Igaz, hogy egy ily hosszú és gazdag életpályának, mint a Goetheé, nem lehet minden epizódját, minden vonatkozását egy életrajzban tüzetesen ismertetni, mert akkor kötetre kötetet kellene írni, de másfelől Goethe viszonya Napoleonhoz nemesak azon varázsnál fogva hat reánk, melylyel ez óriások önkéntelenül magukhoz vonzanak, hanem egyuttal életrajzi és lélektani szempontból is kiválóan fontos, mert Goethe gondolkozásának és szereplésének nem egy részletéhez ez adja meg a kulcsot. Így például Goethének a német szabadságharcz (1813) idején tanúsított magatartása, a melyért honfitársai hazafiatlansággal vádolták, csak ez alapon érthető, s a Napoleon szellemi működésének megítélése képezi alapját a lángészről vallott felfogásának is.

Kisértsük meg egy újabban megjelent s a német irodalomban meglehetősen viszhangot keltett mű alapján¹ a két óriás egymáshoz való viszonyát egy kissé megvilágítani.

I.

Goethe fejlődése akkor már be volt fejezve, mikor Napoleon föllépett s diadalról-diadalra haladt. Világfölfogása és politikai meggyőződése készen állott, s azon az újabb események nem sokat változtattak, talán még csak megerősítették őt abban. E fejlődéséből, e gondolkodásából nőtt ki Napoleonról alkotott fölfogása is, — arra nagyon kevés, talán semmi befolyása nem volt a közvéleménynek. E gondolkodásában, e nézeteiben sok olyas volt, a mi őt Napoleon felé közelítette, a mi — a ragyogó fényes pálya iránt önkéntelenül felfakadó bámúlaton kívül is — rokonszenves színben tüntette föl előtte az első konzul, majd császár szereplését; de nemesak fölfogásuk egyezett egyes pontokban, hanem lelköknek nem egy vonása is erősen hasonlított egymáshoz.

Tudjuk, hogy Goethe erősen korának, a XVIII-ik századnak gyermeke volt s minden irányban annak fölfogásában gyökerezett. Politikai ideálja, mint Voltairenek és az enyklopaedistáknak, a fölvilágosult abszolutizmus, a N. Frigyes-féle kormányzat volt, s e

¹ *Goethe und Napoleon. Eine Studie von Andreas Fischer. II Aufl. Frauenfeld, J. Huber, 1909.*

meggyőződésen az erőszakos forradalom viharai és következményei semmit sem változtattak, hanem ellenkezőleg, csak ellenszenvvel és utálattal töltötték őt el. Ő a népet még kiskorúnak tartotta az uralomra, s iszonyodott annak uralmától; szerinte a szabadság egyeduralom helyett csak párturalmat teremt; ő a tömeggel szemben mindig az egyes, az egyén pártján áll, az egész kevés jelentőséggel bír előtte. Az emberiség csak abstractum, mindig csak egyes emberek voltak és egyes emberek lesznek; egyes emberek vitték elő a tudományt is, nem a kor. Ő, a ki saját mivoltát, súlyát annyira érezte, fellázadt a francia forradalom egyenlősítési, nivellálási törekvése ellen. Ezzel kapcsolatban áll, hogy mindig kiváló tiszteletet, előszeretettel érzett a monda és történelem nagyszerű jellemei, határozott, erős egyéniségei iránt; Julius Caesarról már ifjúkorában akart drámát írni, s mily érdekes találkozása a véletlennek, vagy inkább a lángelmének: Napoleon, első találkozásuk alkalmával, ugyanezt a témát ajánlotta Goethének, hozzátéve: „ez méltó volna arra, hogy önnek főalkotása legyen!“ A rómaiak iránt is, éppen mint Napoleon, nagy előszeretettel viseltetett; ez a józan értelem, ez a rend mindenben — vonzotta őt. S Caesar mellett Prometheus, Mahomet, Faust a kedvenc alakjai; ifjú korában rajongott N. Frigyesért. A ki a rendet annyira becsülte, kinek a politikában a rend volt egyik főelve, az előtt a rend erőszakos felkavarása, akár a művészet, akár az állami és társadalmi élet körében, csaknem szentségtörés számba ment. Ő, mint ahogy a természetben látta, az emberi életben s a kultúrában is a lassú, nyugodt, fokozatos előhaladás hive volt, és midőn a forradalom a rendet nemesak felforgatta, hanem véres mészárlássá fajult, melytől utóbb a szabadság barátai is undorral fordultak el, nem kellett-e e vészes mozgalommal szemben, mely a kultúra minden vívmányát megsemmisítéssel fenyegette, iszonyatot éreznie s megkönnyebbültlen felsóhajtania, midőn Napoleon alakja a chaosból fölmerült?

S Napoleon? — Ő se szerette a szabadság apostolait, a forradalom viharaiiban ő is csak pártharezeket látott; a beszédnek, phrasisnak nem nagy barátja volt, ellenben a realisdolgokat jól látta és felfogta, a forradalom anyagi vívmányait — *egyenlő jog, biztos birtok* — oltalmazta; roppant éles érzéke volt a *rend* iránt. Ő is, mint Goethe, ellensége volt minden ideológiának, minden álmadozásnak, abstractiónak, az elméletet ő is szürkének tartotta s csak a saját

megfigyelésében és tapasztalatában bizott; roppant erős érzéke volt a *valóság* iránt! Goethe a művészetben, Napoleon a történelemben nem keresett s nem ismert el *eszmét*, — a véletlen, a vaksorsintéz mindent! Napoleon előtt is csak a kiváló egyén birt becsesél, jellemadata: „*la carrière ouverte aux talents*“! de aztán kívülök az emberiséget nem sokra nézte; nem is esoda, ritkán találkozott egy-egy valódi férfúval! Igaz, hogy erkölesi tekintetben ő se volt jobb, mint kortársai s így nem is emelhette, nemesíthette öket; mind, ő is, társai is, koruk gyermekei voltak! Az emberek megvetésében annyira ment, hogy jól ismerve gyöngéiket — kitűnő emberismerő volt — egyenesen rosszaságukra alapította messzeható terveit. Goethénél az emberek megvetése másnemű: nála a sokat tapasztalt böleselő és emberismerő bosszúsága, sajnálata uralkodik az emberi gonoszság, romlottság, balgáság miatt, s velök szemben a lángésznek sok mindent megengedhetőnek tart. Ugyanerre vezethető vissza az is, hogy az emberek ítéletére nem sokat adott, hanem csak arra törekedett, hogy a saját egyénisége tartalmasságát emelje. Ő önmaga által lett azzá, a mivé lett, neki szabad volt így gondolkoznia, — de Napoleon a tömeg vállain emelkedett magasra, annak megmentője s boldogítója gyanánt lépett föl, neki a tömeget nem volt szabad ily semmibe vennie, így eltaszítania! De Goethe távol állott attól, hogy őt ézért elítélje; szerinte az a valódi fejedelem, ki képes volt azzá lenni, a hatalom egyúttal jogot is ad, a fejedelmekre nézve a morál közönséges parancsai nem lehetnek kötelezők, nekik a körülmények parancsolnak!

Sokan följegyezték, mint feltűnő s megmagyarázhatatlan jelenséget, hogy Napoleon, ez a világos értelem, bizonyos *babonás hitet* sohasem tudott levetkezni, egész életében fatalista világnézetnek hódolt; „*que les destinées se remplissent*“! mondá gyakran jelentős pillanatokban. S Goethe ebben is egyezik vele, egészséges gondolkodása ellenére ő is *babonás* volt, ő is hitt csillagokban, végzetben, démonokban, praedestinációban. Szerinte, ha némely emberrel találkozzunk, az szerencsét, ha másikkal, az szerencsétlenséget hoz az emberre, s Napoleont az elsők közé sorolta.

Kortársaik mindkét nagy férfúróól igen sok tekintetben egyező ítéletet mondtak, főkép a kedvezőtlen vonásokat illetőleg. Mindkettőnek megközelíthetetlenséget, kevélységet, egoismust, márvány-

hidegséget, kiszámított magatartást, bizalmatlankodást vetnek szemére. Napoleonról készséggel elhiszszük mindezt, míg Goethénél az efféle megjegyzéseket irigységnek, rosszakaratnak szoktuk tulajdonítani, mert Napoleonról, a *vér és vas* emberéről mindenki tudja, hogy fővonása a demoni rettenetesség volt, — de Goethe, a böles, hogyan lehetett volna oly tökéletlen? Csak persze azt a fontos különbséget se kell felednünk, hogy míg a démoni imperatornál a gonosz elv, mint valami kész dolog, eleitől fogva metsző élességgel lép elő s mindent tagad, a mi a hatalom és számítás határain kívül esik, Goethénél a nemesebb Faust jut uralomra, s világhosszúra és igazságra küzdi föl magát.

Napoleon ismerte Goethe *Wertherjét*, az kedvenc olvasmányai közé tartozott; valence-i katonatiszt korában őt is meglepte olyan borús, világgyűlölő hangulat, mint a wetzlári joggyakornokot; naplójában ez időből majdnem ugyanolyan bejegyzéseket találunk, mint a Werther egyik-másik részlete. Idővel mindketten megtértek a sentimentalis hangulattól s keményen küzdöttek, hogy a dicsőség polezára jussanak, — s azután korlátlanul uralkodtak. Mint Jupiter az ő tronusáról, úgy néztek alá a lábaik előtt heverő tömegre; Goethénél a kor haladtával a föltétlen elismerésnek ez a megkövetelése egyre élesebben lép elő, mint a hogy Napoleon se tűrt ellenvéleményt s az örökös küzdelem, örökös izgalom folytán egyre nyersebb, egyre idegesebb, egyre zsarnokibb lett. Ezzel kapcsolatban áll, hogy Goethe a géniusz leglényegesebb bélyegét az erős akaratban, a jellemben látja: a tetterő=genialitas; s ha nagy tettekről beszél, caesari, napoleoni tettekre gondol, óriási tervek kivitelére, s nagy elégtétellel látta — ő, a ki férfiú után vágyódott — a démoni korzban mindazt megjelenni, a mi nagyot egy férfiú erélyétől és vakmerőségétől valaha csak álmodhatott.

II.

Goethe Napoleon első föllépéseinek nem sok figyelmet szentelt, Schillerrel való együttműködése s magas költői terveinek kivitele háttérbe szorította nála a politikát. A fiatal tábornok neve, Olaszországban véghez vitt esodás tetteinek híre szájról-szájra jár. Goethe nem vesz róla tudomást, csak azon a barbárságon jajdul fel Schillerrel együtt, hogy Bonaparte Olaszország műkineseit Párisba hurezol-

tatja; népek, nemzetek sorsával nem törődnek, de képek s szobrokért készek haragra gyúlni! Ez alkalomból, mint műkines-rablót, említi először Bonaparte nevét 1797. okt. 25-én. Jó időbe került, míg az első kedvezőtlen benyomások elmosódtak; a campo-formioi béke, egyiptomi s syriai hadjárat közönyösen hagyták. A konzulátus föllállítása őt, a rend és czélszerűség emberét, nagyobb megelégedettséggel töltötte el, mint az utolsó 10 év akármely politikai eseménye, de azért az első konzul iránti bizalmatlansága még mindig nem szűnt, egyfelől még mindig a jakobinust látta benne, s másfelől a forradalom keltette sok reménykedés meghiusulta után tartózkodóbbá vált. De Bonaparte évről-évre jobban bevált a forradalomtól felkavart rend helyreállítójának, fentartójának; nagyszerű békealkotások dicsőséggel övezték az új kormányrendszer homlokát s Goethe egyre nagyobb örömmel látja őt ebbeli minőségében. Egyénisége imponálni kezd neki; „gyönyörű, uralkodó jelenség“, rendkívüli férfiú, ki a világot vállalataival, tetteivel, szerencsésével bámulatba ejti, zavarba hozza. E rendkívüli jelenség immár az ő tekintetét is kötve tartja; emelkedését növekvő érdekléssel nézi.

A császárság felállítása semmi nagyobb hatást nem tett Goethe-re, a szent római-német birodalom összeomlását se nagyon sajnálta: „a ezitera eltört, nem lehet rajta segíteni“. Ez időtől kezdve a tartózkodás helyét föltétlen elismerés foglalja el Napoleon iránt: óriási egyénisége lebilineseli részvétét s a legteljesebb esodálkozásra indítja. S ezen nem változtatott Napoleon hódító politikája sem, mely legsúlyosabb csapásait éppen Németország ellen intézte. Ne feledjük, hogy Goethe ekkoriban már nem foglalkozott hivatásszerűleg politikával, előtte csak a *kultura* ügye volt döntő, ő nem törődik állami határokkal és történeti joggal, hanem sympathiájával mindig azon hatalom és azon rendszer pártján áll, a mely a kulturát illetőleg a legtöbb és legerősebb garantiát nyújtja. S e garantiákhoz tartozott: értelem, erő, rend, nyugalom, biztonság. Ő a *patriotismust* túlélte dolognak tartotta, a faj- és nemzetiségi gyűlöletet pedig egyenesen megvetette, mint a *kultura* leggonoszabb ellenségét. Ő a németeket, mint *egyéneket* s nem mint *nemze'et* szerette; hogy belátható időben ily nemzetté tömörüljenek, nem hitte, ellenben az individualismusban kiváló erőt látott az ellenállásra és fenmaradásra. Németország egysége akkor még egyáltalában

nem is jött szóba. Ha a napoleoni alakulás nem gátolja a kultúra további virágzását, akkor bátran meg lehet vele lenni! Ha ezekhez hozzávésszük, hogy a poroszok iránt meglehetősen erős ellen-szenyvel viseltetett, akkor nem igen fogunk a jenai napok (1806 okt. 14.) utáni magaviseletén esodálkozni; ő a Napoleon diadalát előre biztosnak vette.

Napoleon kimélettel bánt a szász herczegségekkel, a mit a német művészet iránt való hódolatnak is lehetett magyarázni. E kiméletért, sőt megtisztelésért Goethe hálás akart lenni s mindent óhajtott megtenni, „hogy az, kinek kezében sorsunk fekszik, azt a tiszteletet, melyre őt magasabb szellemi túlsúlyunkkal kényszerítet-tük, el ne veszítse“. Törekvése oda irányult, hogy ezt a kulturát, melyben Németország egyedül tűnt föl nagynak és tiszteletreméltónak, a kevély győzővel szemben fennen lobogtassák! Az új helyzetbe könnyen beletalálta magát; ez személyileg reá és törekvéseire éppen nem volt nyomasztó, az egészre vonatkozólag pedig meg-változtathatatlanak tűnt föl, mint a sors végzete. A háború különös poezise az óvilágra emlékeztető hőisével őt is magával ragadta, nemcsak elmékedései, hanem természeti alkata is a diadalmas had-sereg és diesőség koszorúzta vezére felé vonzották. Érdeklél bon-czolgatja Napoleon vezéri, uralkodói nagyságát s buzgón védi az ócsárlók ellenében. Ős eredetiségét, józan értelmét, nagyszerű tett-éregjét minden tudományosságnál magasabbra becsülte s kiesnyesek-nek találta az ellene e miatt emelt kifogásokat. A lángelméé, a tetterőé a világ! A mi a Németország, mint egész, elveszte fölötti kesergéseket illeti, azok nem egyebek üres phrasisnál, „ezt az egészet Németországon soha életében egy ember se látta, még kevésbbé törődött vele“. A művelődésileg mindig nagyra tartott francziákkal való eleven és termékeny érintkezéstől a német szellemi élet erő-södését remélte.

1808. okt. 2-án, Erfurtban, midőn Napoleon kihallgatáson fogadta, állottak egymással szemben. Nevezetes és érdekes pillanat volt, midőn a kor két legnagyobb férfja egymással beszélgetett; az erő és tett óriása a költészet és művészet fölcent papjával! A képzelet magas szárnyalása mindkettőben kiváló egészséges értelem-mel párosult, de míg az egyik mérték és nyugalom után törekedett, a böles korlátozásban kereste és találta föl az eszményt, a másik

szüntelen kitörésekben emészté erejét. Értették egymást s örültek egymásnak! *Voilà un homme* — ime egy valódi ember! — ez a Napoleon benyomása Goethe felől. Ha nem fogta is föl egész királyi nagyságát, de Wertherjéért rajongott s Németország legnagyobb költőjéről bizonyára csak tisztelettel hallott beszélni, s a mi a legfőbb, maga Goethe a legnagyobb mértékben képes volt benne maga iránt tiszteletet kelteni. A ki a német fejedelmekkel szolgamódra bánt, a belső érték, a férfiú nagyság elismerése nélkül nem tanúsíthatott volna kiváló figyelmet, megbecsülést Goethe iránt! De nem is állott ő oly idegenül az irodalommal szemben, — Werherről, s a francia tragédiáról, színpadról tett bíráló megjegyzései bizonyítják, hogy volt érzéke az irodalom iránt s fogyatékos előképzettsége ellenére bámúlatos intuitióval találta el a helyes irányt. Goethe legszebb napjai közé számította e napot skésőbb is mindig örömmel emlékezett reá; nem a fejedelmi fény büvölte őt el, hisz' volt elég alkalmá uralkodókkal találkozni s kegyeikben részesülni; ő a tettek esodaszerű hőjét ünnepelte benne, a kit már régen ismert, régen bámult s most, az irodalmi kérdésekben észlelt váratlan tájékozottsága folytán, még jobban becsült. Hogy a személye iránt tanúsított kitüntető figyelem ezt a bámúlatot, ezt a becsülést csak növelte, szinte az elragadtatásig fokozta, az egészen természetes. Napoleont olyanak találta, a milyennek várta, a milyen képzetet róla a leírások után magának alkotott: „látszott, hogy ő volt“!

Másodszor Weimarban, az udvari bálor¹ találkoztak (okt. 6.) s Napoleon ott is sokat beszélgetett a költővel; ekkor ajánlotta neki, hogy Caesar haláláról kellene tragédiát írnia, de emelkedettebb szellemben, mint Voltaire „Mort de César“-ja: úgy tüntetni föl őt, mint a genialitas ellen támadó középszerűségek irigységének áldozatát. Meghívta Goethét, hogy kísérje el őt Párisba. Az ajánlat szöveget ütött a Goethe fejébe, — régóta vágyakozottmár Páris felé, barátjai

¹ Könyvünk az utóbbi találkozást nem említi, pedig ha kétségbevonhatatlan adatok nem tanuskodnának is mellette, akkor is alig volna valószínű, hogy Napoleon, ki itt Wielanddal másfél óráig beszélgetett, Goethét ne látta s vele ne beszélt volna. Lásd: *Lewes*, Goethe élete, ford. Szász Károly, II. kötet, 381 lap; *Richard M. Mayer*, Goethe, Berlin, 1895. S. 384; *Deutsche Litteraturzeitung*, 1901. S. 428—29.

voltak ottan, a szellemi érintkezés a két nagy kulturnemzet közt sohase volt olyan eleven, mint ez időtájban, s Páris nemcsak politikai, hanem egyúttal művészeti és irodalmi központja is volt a világnak. Goethe komolyan gondolkozni kezdett a Párisba költözöködés felől, tudakozódott a párisi életmód s viszonyok felől, de aztán lemondott a gondolatról. Talán belátta, hogy vén fát nem lehet oly könnyen átültetni s hogy „szívet cseréljen az, a ki hazát cserél!”

Pár nappal e találkozás után Napoleon a *becsületrend lovagjává* nevezte ki Goethét. Hogy a költő mily nagy megtiszteltetésnek vette e kinevezést, mutatja a rend nagykanzellárjához, Lacépédhez intézett köszönő levele (nov. 12.), mely az ő Napoleon kultuszának úgyszólván egész mivoltát és történetét magában foglalja. „Mióta, úgymond, a császár nagyszerű tetteivel bámulatba ejtette a világot, indíttatva éreztem magamat, hogy nyiltan bevalljam azt a mély hódolatot, melyet bennem nagy tulajdonságai keltettek. Most, hogy ő Felsége e rendjével kegyeskedik engem kitüntetni, nagyon boldognak érzem magam, hogy kötelességből és hálából folytassam azt, a mit az érzés ösztönzésére kezdetem stb.“ Soha semmi fejedelmi kitüntetést nem becsült oly magasra, mint e rendjelt, ez élete végéig megtartá előtte becsét. XVIII. Lajos a becsületrend *tisztjévé* nevezte ki, de az hidegen hagyta, ügyet se vetett rá, éppoly kevésre becsülte a nemesi oklevelet is; ő nem a fejedelmi kegynek örült, bár mint udvari légkörben élő embertől ezt se lehetne rossz néven venni, hanem a lángeszű, szelleme erejével a világ fölött uralkodó hőstől jövő megbecsülésnek.

Az erfurti kongresszus szentesítette, állandósította Goethe bámulatát Napoleon iránt. Midőn a következő évben Ausztria föltámadt Napoleon ellen s a német patrioták vérmes reményekkel telének el, Goethe bizalma egy perczig se rendült meg, ő szilárdan hitt császárában s Napoleon beváltotta a beléje helyezett bizalmat. Hogy Goethe csak jót várt a német kultura ügyére Napoleontól, bizonyítja az az öröm, melylyel Napoleonnak az írói tulajdonjog védelmére tett intézkedését fogadja (1810 nov. 25). Ő nem rosszalta Napoleon hódító politikáját, bár a schweiziak és hollandusok iránt érzett rokonszenvénel fogva ezekkel szemben nem helyeselte azt. Hőse iránti tisztelete s bámulata csak 1812-ben ihlette meg lantját

a *Mária Lujzához* intézett költeményében. Ő a francia császárnéval egyidejűleg fürdőzött Karlsbadban s így inkább udvariassági tekintetek, mint belső ösztön indították őt e költemény írására; de ha ez volt is az indító ok: a lényeg, az szívéből folyt, a mit Napoleonról írt, azt már nem az udvariasság sugalta, azt ő valóban érezte. Egy német író, *Scherr* azt mondja e költeményről, hogy „gyönyörű szép stanzák, melyekben a német nemzet ősellenségének istenítése tetőpontra hág“. Tényleg benne Goethe föltétlen bizalmát fejezi ki a napoleoni uralom áldásos volta iránt s egyúttal teljes elismerését a császár egész hódító politikája iránt.

Moszkva égésének híre semmi részvétet nem kelt a költőben: ő az oroszokat barbároknak, a nyugateuropai kultúra legveszélyesebb ellenségeinek tartotta. Az oroszországi katasztrófából visszatérő császár, midőn a szász-weimari herezégészen átfutott, tudakozódott Goethe felől s üdvözlését küldé neki. Midőn összeomlani készült fölötte a világ, midőn kín és gond tépte keblét, ő üdvözli a költőt, — hát nincs ebben költészet?

Az 1813-iki szabadságharcz, a nemzeti szenvedélyek izzó föllángolása alatt Goethe a régi maradt, a régi Napoleon iránti kultuszában, a régi a hazafiságról vallott meggyőződésében; sem a harezias lelkesedés tartósságában, sem a német-orosz szövetségben nem tudott bízni; már láttuk, ő inkább egyes kiváló személyiségektől várt nagyot, nem a néptömegetől. Persze e fölfogásában csalódott, mert a porosz népfölkelés áldozatkészsége, harezzi bátorsága esodákat művelt; Napoleont illetőleg is csalódott, mert ő már nem volt a régi, — egyes genialis intézkedései még a régire mutattak, de pihenést nem ismerő, rettenetes energiája erősen csökkent, biztos tekintete, fölfogása is többször eserben hagyta. „Hogyan gyűlölhettem volna, úgymond Goethe, Napoleont és a francziákat, kik a föld legműveltebb nemzetei közé tartoznak s kiknek saját műveltségem oly nagy részét köszönhetem“! Politikailag azokkal tartott, kik a napoleoni Németországban látták a jövő nemzeti állam magvát, s ilyenek a művelt németek közt nagy számmal voltak. Kik főgnak diadalmaskodni, ha a francziák elbuknak? az oroszok! s Goethe erősen félt az oroszoktól! százszor inkább a francziák, mint a kozákok! Hogy kelet barbárjai örököljék a napoleoni világuralmat, ezt súlyos csapásnak tekintette a kulturára. Hogy mint humánus ember és

nagy költő, ki az igazi művészet érdekeit teljes erejével védeni törekedett, nem helyeselhette a Napoleon ellen megindult gyalázkodó, igen gyakran minden emberiességről megfélekedező politikai költészetet, — az megint természetes!

Bizalmát a lipcei esata se tudta megtörni, s midőn végre el kellett ismernie a szövetségesek diadalát, ezt hidegen s fanyar képpel tette. Az 1814. évi hadjárat, bár bizonynyal érdekelte, külsőleg nyugodtan hagyta, az alatt kelet berkeiben font koszorút. Hősének elbukása mit sem változtatott meggyőződésén; híu maradt magához, nem esatlakozott a gyűlölködők, a holt oroszánt rugdalók seregéhez, mégha magánosan maradt is ebben. Valóban, a legnagyobb halottat jó ideig csak a legnagyobb élő tisztelte! Mig Bécsben a kongresszus lakmározott az örökség fölött, Goethe Wiesbadenben feltűzte a becsületrend szalagját. Ha az Elbáról való visszatérésben, bár annak komolyságát elismerte, nem nagyon bizott is, mert már béke után áhítózott, de Szent-Ilona szigete s a lelélánczolt Prometheus ismét mélyen hatott lelkére; s midőn látnia kellett, hogy a nép Napoleon leverésével nem szabadult meg zsarnokától, hanem csak zsarnokot eserélt s a reactio Németországban évről-évre elbizakodottabbá, a szertehúzás erősebbé lett: még jobban bántotta őt a Napoleon ellen szórt szidalmazás. Koporsójára *Manzoni* „Május 5-ike“ című ódájának művészi fordítását tette le koszorú gyanánt.

III.

Érdeklődése, rokonszenve, bámulata az elbukott s meghalt császár iránt egész haláláig tartott, lehet mondani, hogy 1815 után még elevenebb volt, mint azelőtt, a mi mutatja, hogy e hódolatban a politika csak alárendelt szerepet játszott. Fényes bizonyosság erre *Eckermann* nal folytatott *beszélgetése*, melyben lépten-nyomon találkozzunk Napoleon nevével, sokszor egész hosszú méltatást kapunk jelleméről, tehetségéről. Itt lelke teljes közvetlenségében, valódiságában, melegségében nyilatkozik meg s az igazi Goethét látjuk, minden fész, minden homályosság, minden szépítés nélkül. Klasszikus művei mellett e beszélgetések legszebb irodalmi emlékei a nagy költőnek, okvetetlenül jobbek, mint ugyanekkor írt s kiadott művei. Egyre visszatér bennök Napoleonra, néha egész estén róla beszél; mindent elolvas, a mit kortársai róla írnak, de ítélete nem változik,

hőse a legkeményebb kritikák után se lesz kisebb, sőt inkább csak nő, a mint igazságban gyarapszik. Kevésbé az államférfi s annak politikai rendszere érdekl, mint a rendkívüli ember, a pszichológiailag fölötté sajtyszerű és érdekes ember-démon. Bámulja biztos fölfogását, határozott föllépését, állandó lélekjelenlétét; lelke mindig világos s eltökélt volt, fölruházva minden órában a kellő energiával, hogy azt, a mit előnyösnek és szükségesnek látott, azonnal meg is valósítsa. Mint egy félisten, úgy haladt esatáról-esatára, diadalról diadalra. Róla el lehet mondani, hogy folytonos *benső megvilágítás* állapotában volt, s azért sorsa oly ragyogó, minőt a világ még előtte nem látott s talán utána se fog látni. Igen, igen, — *das war ein Kerl!* Majd összehasonlítja a világ legnagyobb lángelmeivel: Mozarttal, Phidiasszal, Raphaellel, Lutherrel, Lessinggel, Humboldttal, II. Frigyessel, Péter czárral s önmagával. Mi egyéb, a lángész mint/teremtő erő? s a tettek productivitása olykor még magasabban állhat, mint a költői vagy művészi alkotó erő. Goethe rokonnak érezte magát Napoleonnal, mindketten genialis természetek voltak, s ez az ösztönszerű érzés vezette őt Napoleonhoz s Napoleont ő hozzá. De nemesak a lángész volt bennök közös: bizonyos *művészi rátermettséget* se lehet Napoleontól elvitatni. *Taine*, Napoleon egyik legjobb ismerője s legszigorúbb bírálója kimondja, hogy „a constructiv képzelőerő legerősebb képessége Napoleonnak; ő Dante és Michel Angelo testvére, képmásuk álmainak tüze, éles körvonalai s belső logikája révén; géniusza ugyanoly alakú és szerkezetű; ő egyike az olasz renaissance három souverain szellemének!“ Legnagyobb szerű tetteit ifjú korában vitte véghez, — „szerelmi dalaimat s Wërtheremet én se írtam meg másodszor!“ teszi hozzá Goethe; „igen, igen, fiataloknak kell lennünk, hogy nagy tetteket vihessünk véghez!“ Napoleon betöltötte hivatását, kifejtette teljes személyiségét, tette-erejét, s így többé már nem volt itt mit keresnie, — mennie kellett!

Goethe csak nagyjában rajzolta meg Napoleon képét, főként azokat a vonásokat emelve ki benne, a melyek legjobban megragadták lelkét, a melyekben *rokonnak* érezte magát lényével. Itélete egészben helyes, sokban hasonlít a *Taine* rajzolta arczképhez, csak egy nagy különbség van köztük: Goethe a negatív, gyarló erkölesileg elvetendő vonásokat mellőzte, — az érem egyik lapja hiányzik nála!